

V. JOCAITIS

Pergalė 1956 m. Nr. 2

*

PASTABOS DĖL GOGOLIO RAŠTU VERTIMO

Literatūrinis vertimas ne amatas, bet pilnavertė literatūrinio meno kūryba. Buržuaziniai teoretikai teigia, kad grožinės literatūros kūrinio aplamai išversti neįmanoma, nes dvieju, kad ir giminingų kalbų du greta palmti emocionaliai nuspalvinti žodžiai vienas kito niekuomet pilnai nepakeičia. Ne taip iš klausimą žūri tarybinis literatūros mokslas ir geriausiai tarybiniai vertėjai, kurie reikalauja, kad vertimas duotų pilną, nepakeistą ir neiškreiptą, p i l n a v e r t ī originalo valzdą. Savo praktikoje tarybiniai vertėjai aklaiprasis paskirę originalo elementų (žodžių, sakinių), kurių kartais negalima tiksliai perteikti, bet žūri turinio visumos, kurios tie elementai įterpiami, ir tik toje visumoje jie įgauna tikrą savo vertę. Iš gero, pilnavertė vertimo reikalaujama, kad jis funkcionaliai atitiktų originalą tiek savo visuma, tiek ir paskirais savo elementais, t. y., kad vertime panaudota kalbinė medžiaga visumoje ir savo detalėmis atliktų tas funkcijas, kaip ir originale.

Grožinės literatūros kūrinys yra vientisas meno dalykas, kuriamo kiekvienas elementas atlieka tam tikrą savo prasminę arba meninę funkciją; jis visuomet yra susijęs su tam tikra istorine epocha, visuomenine, socialine ir nacionaline aplinka. Geras vertimas turi iš visa tai atsižvelgti; turi pilnai atitikti prasminį ir meninį originalo charakterį visumoje ir paskiromis jo savybėmis (meninę išreiškimo formą, autoriaus stilį, jo kūrybinį metodą ir t. t.). Būtina atsižvelgti iš tai, kad kūrinio turinys ir forma sudaro dialektinę vienybę, kurios pažeisti negalima.

Vertimų būna įvairių: literatūriniai, dokumentiniai, skiriamų periodinei spaudai ir kt. Ir todėl nėra vieno recepto, nurodančio, kaip verti paskirais atvejais. Bet aišku, kad visuomet turi nulemti prasminis ir stilistinis reikalavimas tos kalbos, iš kurių verčiama. Iš vertėjo reikalaujama gerai pažinti ir išanalizuoti verčiamojo autoriaus stilių ir jo kūrybinį metodą, istorinę epochą, socialinę bei visuomeninę aplinką ir kt.

Kadangi kalbos paskirtis, kaip moko tarybinis kalbotyros mokslas, yra priemonė žmonėms bendrauti, tai vertime pirmiausia kalba turi būti aiški, visiems lengvai ir vienodai suprantama. Vertimuose neleistini jokie provincializmai ir dialektizmai, suprantamai tik tam tikrose vietovėse ar tam tikroms žmonių grupėms. Neleistinos ir specifinės nacionalinės verčiamosios kalbos priemonės, kurios originalui suteiktu svetimą nacionalinį kolorą ir tuo būdu jų išskraiptytų. Didelė yda yra pažodinis vertimas, nes jis dažnai reiškia vienos kalbos prievertavimą kitos kalbos naudai. Toks vertimas yra menkavertis, nes, pirmiausia, jo nesupras arba sunkiai supras skaitytojas, kuriam jis skiriama.

Idomi yra Bielinskio nuomonė apie vertimus. Jis reikalauja iš vertėjo t a l e n t o, o apie patį vertimą sako: „Vertimo tikslas — atstoti kiek tai galima originalą liems skaitytojams, kuriems jis, kaip nemokantiems jo kalbos, neprielnamas, ir su teikti jiem galimybę juo gérētis ir spresti apie jį“. (Pabraukta mano — V. J.).

Taigi, vertimas turi duoti pilnavertę, teisingą prasminį ir meninį originalo valzadą, ir tai galima pasiekti, panaudojus ir išsémus visas tas prasminės ir menines (poetines) priemones, kurias šiuo metu turi literatūrinė bendrinė vertėjo kalba.

Ypatingai sunkus ir sudėtingas uždavinys iškyla vertėjui, kuris imasi versti didžių rusų rašytoją Gogoli. Verčiant šios ryškios ir originalios literatūrinės individualybės velkalus būtina atsižvelgti iš visas šio nepaprasto talento ypatybes ir pasistengti, kad vertime pilnai atispindėtų visos būdingos ir esminės jo savybės, kad jo kūryba išliktų nė kiek nenutolusi nuo originalo, panaši į save, žodžiu, kad Gogolis tikrai pasiliktu Gogolis.

Slektant to pagrindinio tikslo pirmiausia būtina išsiaiškinti, kokios yra svarbiausios šio literatūros genijaus savybės, kuo jis skiriasi nuo kitų rašytojų, kuriai savo menininko talento ypatybe jis labiausiai veikia skaitytoją, kokios yra specifinės jo meninės veiklos aplinkybės? Ypatingo dėmeslo nusipelno Gogollo kūrinį forma, jo raštų stillus ir kūrybinis metodas.

Gogolio kūryba ryškiai atspindi Rusijos XIX a. pradžios feodalinę-baudžiavinę santvarką. Jo kūrinį nacionalinius fonas: ukrainiečių tauta šalia rusų tautos carinės Rusijos imperijos ribose (pats Gogolis savo kilme ukrainietis). Gogolio stillus paslžymi savotišku, originaliu humoru, kuris ypatingas pirmiausia tuo, kad autorius nesistengia tyčia juokinti skaitytojo. Gogolio humoras dauglau potekstinis, ir ryškėja tik suderinus ir sugretinus visą eilę rašytojo iškelty reiškinį, atskleidžiančią tą ar kitą tų reiškinį ir minčių kompleksą, tikrovės vaizdą. Gogolio humoras visuomet yra susijęs su giliu užšlepta, bet visuomet skaitytojo jaučiamu ir ironija.

Gogolio stiliiui taip pat būdingas meistriškas atrinkimas ir iškėlimas smulkmeną, kuriomis, anot, Bielinskio, „laikosi ištisa gyvenimo sfera“. Sių smulkijų, kartais visai nežymiai detalių pagalba Gogolis ne tik vaizduoja tikrovę, bet ir kuria žmonių charakterius, kurie šitokiu būdu dar labiau ryškėja.

Savo literatūrinio darbo pradžioje („Vakaruose“ ir „Mirgorode“) Gogolis labiau linksta į stipriai išreikštą frazės ritmiką, į „poeziją prozoje“, į poetiškai romantišką pakilimą toną. Kad Gogolis pasiliptų Gogoliu, kad jo braižas nebūtų sužalotas, į visa tai verčiant reikia kreipti tinkamą dėmesį.

Služetus savo veikalams „Vakarai vienkiemyje prie Dikankos“ ir „Mirgorodas“ Gogolis émė daugiausia iš Ukrainos liaudies gyvenimo, plačiai panaudodamas tauotosakinę medžiagą. Visa kita jo kūryba liečia jau visos Rusijos gyvenimą, įvairius jos socialinius sluoksnius — dvarininkus-bajorus, valdininkus, intelligentus, mieštiečius, pirklius ir iš dalies valstiečius-baudžiauninkus.

Pateikdama tarybinei Lietuvos visuomenei visą Gogoli, t. y. jo visų raštų leidimą, aprūpintą komentariais ir paaiškinimais, Valstybinę grožinės literatūros leidykla atliko svarbų ir naudingą darbą. Reikia atsiminti, kad ligi šiol panašaus vertimo neturėjome, t. y. neturėjome nė vieno svetimo autorius pilno raštų rinkinio, išversto į lietuvių kalbą. Gogolio raštų penkiatomis yra ryškūs liudininkas puikių pastangų duoti mūsų skaitytojams pasaulynės literatūros klasikų kūrinius.

Reikia pripažinti, kad didelį darbą atliko Gogolio raštų vertėjas M. Miškinis (draminių veikalų versti A. Griciaus). Bendras to vertimo įspūdis, galima sakyti, labai geras. Lietuvių skaitytojas, skaitydamas vertimą ir specialiai nežiūrēdamas bei nelygindamas jo su originalu, galės pasakyti, kad vertėjas, vieną kitą atvejį išskyrus, moka kurti literatūrinę frazę, pažiusta lietuvių kalbos dėsnius ir dvasią, ir labai dažnai randa pakankamai literatūrinį ir meninių priemonių meniskiemis vaizdams kurti bei mintims reikštį.

Tačiau pavyzdingu šito vertimo laikyti dar negalima. Ir nepavyzdingas jis yra dėl to, kad ne visur ir ne visada prityrės vertėjas atsižvelgę į Gogollo kūrybos specifiką. Gogolio tekstu iškraiptymų, nevykusio vertimo pavyzdžių analizė, mano manymu, gali būti labai pamokanti — apsaugos nuo klaidų ateityje, verčiant kitus pasaulynės literatūros klasikų veikalus į lietuvių kalbą. Sios kritinės pastabos, neturėdamos tikslo vertinti visą penkiatomį, visus vertimus, — tenkinasi atskirais pastebėtais trūkumais ir jų išnagrinėjimais.

— Это что за невидаль?

Jau prie šitos frazės, kuria Gogolis pradeda įžangą į savo pirmajį novelių rinkinį „Vakarai vienkiemyje prie Dikankos“, buvo ko vertėjui pagalvoti. Pažistantis Gogoli gerai supranta, kad šitas iš pažiūros linksmas ir šaunus klausimas nėra tik lengvapėdiškas plunksnos brūkšteliemas.

Gogolio „Vakarai“ (pirma jų dalis) buvo išspaustinti 1831 m., kai Rusijoje viešpatavavo caras, baudžiavinė santvarka ir feodalinė ponų-dvarininkų kultūra. Sitos nors jau atgyvenančios kultūros astovai į rašytoją nežiūréjo kaip į sau lygų žmogų, laikė jį kažkuo žemesniu, stovinčiu už durų visagalinčio didiko prieškambaryje ir laukiančio jo malonių. Kaip tik su šitokiomis tuometinėmis Rusijos dvarininkijos tendencijomis aštriai turėjo kovoti genialusis Puškinas, įtvirtindamas pilletines ir žmogiškas-kultūrines rusų rašytojo teises.

Sitokioje kultūrinėje atmosferoje Gogolis ryžosi išleisti savo „Vakarus“. Jis išleido knygą, kurioje vaizduojami baudžiauninkai-valstiečiai, t. y. ta žmonių kategorija, kuriai nebuvo pripažįstama jokių žmogiškų teisių ir kurių vienas priminimas meno kūrinyje jau reiškė „blogą skonį“, galėjo baudžiavinkai-feodalai tieslog įžesti. Ar Gogolis galėjo būti tikras, kad iš tikrujų taip neatsitiks? Ne, ne visai. Argi nepasipiktino „kultūringa“ aukštoji tuometinė Rusijos visuomenė Puškinu „Ruslanu ir Liudmila“ vien tik dėl to, kad jis drėso panelgti „aukštą“, „kultūringą“, atseit, feodalų supratimui tikrai menišką poezijos stilį ir įvedė į savo poemą paprastą, „žemą“ liaudies poezijos kalbą ir stilių.

Puškinu žygį bajoral-dvarininkai šitalp įvertino: anot jų, tai vis tiek pat, kaip jeigu į „padorios draugijos“ tarpa įsibrautų avikailių vilkis mužikas ir sušuktu: «Здорово, ребята!»

Gogolio „Vakarų“ ižangos tikslas ir buvo — užbėgti tokiam pavojuj už akių, suteikus visam kūriniui linksmiai būsimą skaitytoją, ir rūpestingai parenka žodžius. Gogolis sakė: швырнул в свет (savo „Vakarus“), vertėjas verčia — ryžoti parodyti žmonėms; Gogolis: «еще мало о бодрости гусей на первью» (tada buvo rašoma žąsų plunksnomis), vertėjas — „dar maža aripiestojama žąsų plunksnoms“ (apipešiojame — ošipali) ir t. t.

Tuo būdu autoriaus sumanymas šaunu, linksmu, žadinančiu juoku užtušuoti drąsus savo žygį ir pamasiinti skaitytoją prie knygos, ne visur vertime pasiekę savo tikslą.

Ižangoje randame ir kitokių netikslumų. Vertėjas, pvz., įveda į tekstą nesuprantamus žodžius (barbarizmus): knišas (duonos kepalas), dūlia (špyga) ir kitus. Jokių ypatingų funkcijų šie barbarizmai lietuviškame tekste neatlieka, tik teršia literatūrinės kalbos grynumą, o tuo pačiu ir jos meniškumą. Kartais tokiai barbarizmų ivedimą galima pateisinti, jei jie pažymi kokią reikišmingą būtinę ar socialinę detalę (pvz., čabanas — plemuo), arba jais pagrįsta svarbi siužetinė detalė (pvz., raudonoji s v i t a). Jeigu ukrainišką žodį „makitra“ vertėjas būtų pakelęs lietuviškų žodžiu „čerpę“, kuris reiškia tą patį, tai lietuvių skaitytojas jam būtų tik padékojęs: nes tada jis turėtų labai aiškų važluojančio į jomarką puodžiaus valzdą: bet vežimas, vežantis į jomarką „makitras“ — jam jokio vaizdo neduoda.

Vertėjas mėgsta naujadarus ir provincializmus, kurie ne tik suteikia tekstui nenatūralų, specifiškai lietuvišką pobūdį (koloritą), bet ir skamba labai prožiskai, šiurkščiai, tad Gogolio kalbai jie kartais visai svetimi, pvz., „vakarotuvės“ (originale «вечерницы»), „švyksos“, „burzga“ ir t. t. Be to, žodis „burzga“ reiškia visiškai nemuzikalishką garsą, tuo tarpu tekste kalbama apie smuiką.

Vertėjas dažnai nesigilina į poetines ir stilistines originalo smulkmenas. Tuo tarpu žinome, kad Gogolis buvo be galio kruopštis ir jautrus kiekvienai mažiausiai savo teksto smulkmenai ir jomis, tomis smulkmenomis, grindė giliausius savo poetiškus sumanymus.

„Vakarų“ ižangoje Gogolis ne tik sąmoningai veda jumoristinę liniją, bet kartu ir stengiasi atvaizduoti tariamąjį „Vakarų“ autorų bitininką Rudąjį Panko, jo kaimietišką galvoseną bei rašymo būdą.

Они, изволите видеть, они похожи на ваши балы... (to paties žodžio „oni“ kartojimas).

На балы если вы едете, то именно для того... (žodžių inversija).

Vertėjas verčia:

„Jos, kad matytumėte, labai(!) panašios į jūsų balius...

Jeigu jūs vykstate į balių, tai kaip tik tam, kad...

Taip originalo kaimietis bitininkas Rudasis Panko ima rašyti „intelligentiskai“.

Toliu tas Gogolio „praskiedimas“ varomas dar griežčiau:

То-то и есть, что если где замешалась чертовщина...

Lietuviškai: „Bet jeigu kur prikišo savo nagus velniava, tai...“ (t. I, pusl. 93).

Nubraukęs visą pirmąjį sakinio dalį, vertėjas stilizuotą prietaringo miestiečio kalbą keičia ta pačia, nepretenduojančia į jokią stilizaciją, quazi-intelligentiska kalba.

Vietomis vertėjas nueina taip toli, kad nebijo visą sakinį praleisti:

Черт меня возьми, если я не на четвертый день после свадьбы научился обнимать покойную свою Хвеську.

„As tikt ketvirtą dieną po vestuvių išmokau glamžuoti savo velionę Chveską...“ (I t., 94 p.).

I d i o m o s yra tokia frazeologijos rūšis, kurioje paskiri žodžiai jau yra praradę savo tikrą prasmę, bet kontekste reiškia visai naują ir sustabarėjusią savoką, pvz., šunims šéką piauti — iškrypti iš tikro kelio, gaidžius piauti — pagirioti, rusiškai būty bąkluši — dykinėti ir t. t.

Aišku, kad idiomą pažodžiu versti neįmanoma, o Gogolio raštų vertėjas dažnai idiomas verčia pažodžiu ir štai išeina kokia nesąmonė:

— А ты будто Охримов сын?

— А кто же? Разве только один лысый дядько, если не он.

Lietuviškai:

— Tai gal tu Ochrimo sūnus?

— Tai kieno? Nebent plikissenis, jeigu ne jis.

„Lysyj didjko“ yra joks „plikis senis“, bet paprastas lietuviškas „veinias, arba nelabasis“.

Vertimą praktikoje gana dažnai pasitaiko, kad originalo frazė ne tik savo leksika, bet ir gramatika sutampa su vertimo kalba. Tokiu atveju niekas nereikalaus versti kaip nors savaip ir griauti originalo gramatinę formą, o Gogolio raštų vertėjas griauna tą formą ir iš sugriautos medžiagos lipdo savo gramatinę formą.

Stal turime nuostabaus, didžiai poetiško Gogolio peizažo pavyzdį: „Ar jūs pažistate Ukrainos naktį?“ Tai poezija prozoje, kuri prašosi išmokstama mintinai.

Знаете ли вы украинскую ночь? О, вы не знаете украинской ночи! Всмогитесь в нее: с середины неба глядит месяц. Необыкненный небесный свод раздвинулся еще необыкненное. Горит и дышит он. Земля вся в серебряном свете; и чудный воздух и прохладнодущен и полон неги, и движет океан благоуханий. Божественная ночь! Очаровательная ночь!

Palyginkime vertimą:

„Ar jūs žinote, kas yra U k r a i n o s n a k t i s?“

Turime alšką gogoliškos frazės gramatikos sugriovimą: iš vleno, lengvai ritmiskai plaukiančio sakinio padaryti du sudurtiniai sakiniai; frazė lūžta pusiau, ją skanduoti sunku, žodžiu, čia ne tik sugriauta gramatinė forma, bet ir poetiškas frazės turinys, visas poetiško jausmo virpėjimas. Lietuviškas frazės variantas jau yra gryna proza.

Toliau:

„Visa žemė paskendusi sidabrinėje šviesoje: oras nuostabus — drauge ir vėsus, ir tvankus, ir švelnus, skleidžia s ištisą okeaną malonaus kvapo“. (I t., 144 'p.).

Pabrauktieji lietuviško teksto žodžiai ne tik iškrenta iš ritmo, paremti jungiamuoju žodelyčiu „ir“, bet ir pakeičia frazės (taip pat peizažo) turinį — iš „kvapų okeano“ (t. y. daugybės īvairių k v a p u) atsiranda „okeanas kvapo“ — viena s, tik jau labai didelis(!) kvapas.

Tuo būdu, vertime žodinė ir sintaksinė originalo medžiaga netenka pagrindinės savo funkcijos — išreišksti emocionaliai nudažytą poetinį vaizdą, atitinkantį didelių autoriaus įsijautimą į nuostabios savo tévynės gamtą. Visai nesunku skaltytojui įsitikinti, kad vertėjas šloje vetejo galėjo be mažiausio vargo išlaikyti originalo poetiškumą ir tikrą, nepakeistą ir neiškreiptą peizažo turinį: jam tereikėjo palikti nepaliestą (nesugriautą) originalo frazę su visu jos žodynu ir gramatinė forma ir tą viską perkelti į lietuvių kalbą.

Kaip rodo tekstologiniai Gogolio literatūrinio palikimo tyrinėjimai, jis savo raštų tekstuose ruošdavo labai kruopščiai, atskiroms frazėms ir žodžiams parinkdamas po keilis variantus. Tad jo teksta, išbandyti didelio žodžio meistro kalvėje, turėtų būti tikras aukso radinys vertėjui tada, kai jie lengvai ir meniniu atžvilgiu pilnavertiškai duodasi atkuriams, ar geriau pasakius, perkeliams į lietuvių kalbą. Pasak Bielinskio, svetimą originalą reikia perteikti savo kalba taip, lyg ji parašytu pats autorius, jeigu tik jis mokėtų mūsų kalbą.

Laikydami šį klausimą itin svarbiu, mes duodame daugiau tos rūšies vertimo pavyzdžių.

...который и душою рад бы был это сделать прежде, если бы не злая мачеха, вычущившаяся держать его в руках так же ловко, как он возжি своей старой кобылы.

Lietuviškai šis sakinys įgauna visai naują pavidalą, t. y. čia vertėjas sugriauna visą autoriaus derinį (leksiką ir gramatiką) ir iš gautos medžiagos konstruoja savo frazę, kuri skamba šiltai:

...jis mielu noru būtų tai padarės... (išmestas originalo žodis „anksčiau“)... jeigu ne piktoji pamotė, kuri (autorius čia samoningu vengia jungtuko ir sudurtinio sakinio, išlaikydamas jam reikalingą ritmą ir intonaciją) mokėjo ji laikyti rankose taip pat gerai... (originale „lovko“, t. y. mikliai), kaip kad jis laikė vadėlėmis savo senają kumelę.

Vertėjas neatysižvelgė į tai, kad šio sakinio nei žodyno, nei sintaksės griauti arba keisti nereikėjo, užteko ji tik nurašyti lietuviškai. Jis išmetė (praleido) žodį „anksčiau“, kuriam autorius skyrė specialią funkciją: pabrėžti Solopijaus Cereviko ir antrosios jo žmonos Chivrios nesugyvenimą ir Solopijaus bėjegiškumą prieš Chivrią: pagaliau, visą baigiamajį sakinio posmą, pagrindinį, sprendžiamą jo akcentą vertėjas visiškai suvėlė: autorius sako, kad Chivrija taip mikliai valdžiusi Solopiją, kaip jis savo senos kumelės vadėles o vertėjas pakreipė taip, kad ji valdžiusi Solopiją taip gera i(?), kaip jis vadėlėmis savo senają kumelę.

Išėjo kažkas atvirkščiai: laikyti rankose vadėles ir jomis manipuliuoti tikrai yra lengva, tačiau laikyti rankose kumelę negalima; o lenkti seną kumelę vadėlėmis taip pat analptol nėra lengva: ji paprastai būna rambi ir vadelių raginimo nelabai klauso. Zodžiu, visas Gogolio sumanymas vaizdingai pasakyti apie Solopijaus Cereviko ir jo žmonos santykius vertime nuojo niekais.

Kad būtų ryšku nereikalingas šio sakinio laužimas, išverskime tą patį sakinį be jokio žodyno ir sintaksės pakeitimo:

...jis mielu noru tai būtų padarės a n k s č i a u, jeigu ne piktoji pamotė, išmokiusi ji laikyti rankose taip pat mikliai, kaip jis savo senos kumelės vadėles.

Aš pabrėžiu žodžius, kuriuos vertėjas praleido arba pakeitė. Iš jų labai gerai matyti vertėjo tendencija — duoti ne autentišką, tikslų, bet tik apytiksli Gogoli.

Dažnai krenta į akį kažkoks užsispyrės sintaksinės originalo konstrukcijos ardymas — vertėjui tarytum nepatinka gogoliška jos forma, kuri vienodai ir rusi, ir lietuvių kalba puikiai atlieka tą pačią meninę funkciją: padeda išlaikyti pasirinktą kalbos ritmą ir trumpinti, prastinti bel lengvinti visą sakinio konstrukciją.

Kitoje vietoje vertėjas ne suslaurina, bet išplečia gogoliškos frazės medžią, tačiau ir čia pasiekia tų pačių neigiamų rezultatų, nes ir čia be jokio pateisinimo sugriauna originalo formą, kartu vienaip ar kitaip pažeisdamas jo turinį ir literatūrą-meninę formą.

Он знал наперечет, сколько у каждой бабы свинья мечет поросенков, и сколько в сундуке лежит полотна, и что из своего платья и хозяйства заложит добрый человек в воскресный день в шинке.

Cia vėl turime glaustą ir literatūriškai išbaigtą Gogolio frazę, iš kurios nieko neatimsi ir nepridėsi, ir kuri, kaip ir anksčiau pateiktosios, sutampa su lietuvių kalbos leksikine ir sintaksine medžiaga. Sugriovęs joje viską ir paskui vėl viską savaip sutvarkęs, vertėjas štal kalp išvertė:

„Jis puikiauslai žino, kiek kiekvienos bobos kiaulė atveda paršelių, kiek skryniose yra drobės ir kuriuos būtent savo drabužius arba šiaip kuriuos namų apyvokos daiktus užstato padorūs žmonės sek madeniais smuklėje. (I t., 199 p.)

Visa pabrauktoji sakinio dalis neatitinka originalo, nors tam netikslumui jokių pateisinamų priežasčių nėra. Gogolio kontekste žodžiai atlieka aiškią, tikslią apibrėžtą funkciją — pabrėžia tam tikrą charakterio bruozą ir išryškina tam tikrą tikrovės reiškinį, todėl tų žodžių skaičius yra minimalus ir gramatinė jų forma yra paprasčiausia — vlenaskaita. Zodžiu, mažiausiom priemonėm pasiekiamą reikiama tikslas — ryškumo ir aiškumo.

Vertėjas iš vlenaskaitų padaro daugiskaitas, iš kelių žodžių padaro keletą.

Užtinkame vertime ir tokį vietų, kur vertėjas išvertė, tiksliai prisilaikydamas originalo, t. y. pažodžiui, bet kaip tik tada, kai originalas to neleido daryti.

„... ir pagaliau taip viską patvarkė, jog po šešių mėnesių dvaras pateko į globą“. (II t., 34 p.).

Lietuvių skaitojo skaito ir nesupranta, kur dvaras pateko? Skaito toliau, ir jo nusistebėjimas vis didėja:

„Išmintingoji globa(?) (vienas buvęs teisėjas ir kažkoks štaps-kapitonas nublukusiui munduru) ūmu laiku išnalkino visas vištias ir visus kiaušnius...“

Tik gerokai pagalvojus ir originalui padedant pavyksta išsiaiškinti, kad čia kalbama apie dvarą, kuriam buvo uždėta g l o b a arba paskirti globėjai, kurie ir nugyveno tą dvarą, išnalkindami vištias ir t. t.

Iš panagrinėtu pavyzdžiu galėjome pažinti tikrą Gogolio „Vakarų“ meninį stiliją: savotiškai poetišką kalbos ritmą ir konstrukciją, kiek pakilių pasakojimo toną, glauastas frazes, kurių konstruavime, pačiose nežymiausiose smulkmenose visuomet atsišpindi reikšmingi žmonių santykiai, jų charakterio bruožai, ano meto liaudies gyvenimas, Ukrainos gamta.

Taip pat matėme, kaip neatsargu liesti, griauti ir ardyti Gogolio frazę, keisti paskirą žodį, iš pažūros lyg ir nerelkalingą, o iš esmės nulemiantį prasminį bei meninį frazės turinį.

Vertėjas, laikydamas gana laisvo vertimo principo, praleido svarbias ir reikalingas Gogolio piešimo bei valz davimo smulkmenas, kartu pražiūrēdamas svarbius žmonių charakterių bruožus, situacijas, aplinkybes, būdingas žmonių santykiams ir Gogolio valzduojamai tikrovei. Tuo būdu, vertėjas nevykusiose savo vertimo vietose sugriovė literatūrinį-meniskajį Gogolio rašto stiliją, sumenkindamas meniskąją jo kūrinių vertę.

„Soročincų Jomarke“ Gogolis atvaizdavo tipišką Ukrainos valstietį Solopijų Čereviką, žmogų lėtą, netolregį, mėgstantį karčiąjų ir visiškai esantį savo antrosios žmonos Chivrios valdžioje, bet žmogų geros širdies, visiškai pasitikintį kuo nors jam patikusiais žmonėmis. Gogolis išryškina Čereviko charakterį ne ilgomis charakteristikomis, bet vienu kitu jo elgsenos ir jo kalbos bruožu, parodydamas jį santykiose su vienu dviejų žmonėmis.

Dažniausiai Čerevikas susiduria su savo žmona Chivria, kuriai replikuodamas jis parodo save, koks jis yra žmogus, vyras, tėvas.

Savo replikose Čerevikas kalba daugiausia ištiktukais arba šiaip trumpais sodriais žodžiais, kaip ir dera tokio charakterio žmogui.

Be to, tie jo naudojami ištiktukai ir sodrūs žodžiai pabrėžia tą jo savybę, kuri labiausiai būdinga Ukrainos valstiečiams (plg. M. Gorkio „Jarmarka v Goltve“), išryskindami tuo būdu ukrainietišką valzduojamosios tikrovės koloritą. Atimk iš Čereviko jo sodrią kalbą. Jo lėtą būdą — ir Čerevikas perstos buvęs tuo, kuo jis yra, t. y. tipiškas Ukrainos valstietis, liks nuasmenintu „šiaip valstiečiu“.

— Ech, chvat! za eto liubliu! — sako originalo Čerevikas.

— Vlkrus iš tavęs vyrukas! myliu už tai! — sako lietuviškasis Čerevikas.

Lietuviškame variante daug žodžių, būdingų bet kuriam valstiečiui, tik ne Solopijui Čerevikiui. Sauksmu „ech, chvat!“ jis išreiškia didžiausią savo pasigérėjimą kaimynui, taip šauniai maukiančiu karčiąju. Lietuviški žodžiai nė kiek neatlieka tos funkcijos, kuriai atlieka originalas: reikštī pasigérējimo jausmą, o ne tik išorinę mintį apie pašalinį žmogų.

— Nu, žinka, a ja našel ženicha dočke!

— Na, žmone! aš suradau dukteriai jaunik!! (I t., 95 p.).

Cia vertėjas išmetė tik jungiamąjį žodelytį „a“. Tačiau originale kaip tik šitas „a“ atlieka pagrindinę funkciją: jis pabrėžia tą esminį faktą, kad Solopijus Čerevikas b i j o s a v o ž m o n o s, kad jis nedrysta drąslai ir atvirai prisipažinti, ką jis yra be jos žinios padares. Jis žino, kad už tai jo laukia audra, ir lyg užbégdamas tam už akių, jis nedrašiai ir sakuo: o aš... Be šito „o aš...“ Čerevikas jau ne Čerevikas, tai žmogus, kuris savo žmonos nė kiek nebijo ir kalbas su ja lygiomis, lyg jo šeimyninis gyvenimas būtų visai normalus ir jis nebūtų po žmonos padu.

Dialogas tarp Čereviko ir jo smarkios žmonos Chivrios vertime vyksta tokiu stiliumi, iš kurio mes matome dviejų besikalbančių ir lyglaverčių žmonių mažutę ginčą, kurių taip skirtingų charakterių bruožų beveik nematyti: Čerevikas nė kiek nebijo savo žmonos Chivrios, o Chivria neštengia iškinti savo vyro ir yra visiškai pršeš jį bejėgę.

— A kak važno vodku dujet...

— O kap baltakę puikiai laka(!) (Ten pat).

Zodis „laka“ šalia originalo „duet“ yra visai ne tas. Bet, čia svarbu kas kita:

pirmausia šlurkštus ir grubiai plūstamas žodis „laka“ yra absolūčiai svetimas perdėm švelniams ir poetiškam Gogolio „Vakarų“ stiliumi. Tariamai kaimietiškų, bet grubių ir šlurkščių žodžių Gogolio stilius nepakenčia. Be to, žodis „laka“ nors ir kaimiečių (lietuvių, žinoma) lūpose jokio žmogaus šaunumo nepažymė — jis visuomet turi neigiamą, plūstamą reikšmę. Cia vertėjas stengesi pataikyti į komišką Gogolio toną, bet apsiriko.

Laba daug laisval ir apytikriai išverstų vietų randame taip pat atliktame „Mirusių sielų“ vertime.

...on был очень хорош для живописца, не любящего страх господ прилизанных и завитых подобно цырульным вывескам, или выстриженных под гребенку.

Lietuviškai:

...jis labai tiko modeliu dailininkui, kuris(!) nemégsta sulaižytu, suraitytais plaukais poną, kaip kad kirpėjo iškaboje, ar gražiai, dailiai apkirptu. (V t., 96 p.)

Šiame lietuviškame vertime viskas pakeičiamas, išskyrus dvi nežymias „smulkmenas“: praleistas žodis „strach“ (t. y. be galo, labai, neišpasakytais) ir be jokio reikalo pakeista originalo sintaksė. Bet žodis „strach“ yra būtinus Gogolio tekste, nes atlieka tame nepakeičiamą funkciją — suteikia, ar teisingiau — pabrėžia pagrindinę Gogolio kūrinio tendenciją, einančią nenutrukstama gija per visą jo kūrybą — ironiją. Praleidus tą, rodos, nieko nereikiantį žodellį, visa gogoliška frazė bematant īgauna kitą atspalvį, iškrenta iš gogoliško tono ir persoka į kitą, bendrą visiems rašantiems, bet jau svetimą Gogoliu.

Наружный фасад гостиницы отвечал ее внутренности: она была очень длинна, в два этажа; нижний не был выщекатуен и оставался в темно-красных кирпичиках, еще более потемневших от лихих погодных перемен, и грязноватых уже самим по себе...

Lietuviškai:

Isorinis viešbučio fasadas visiškai (pridėta!) atitiko jo vidų: viešbutis buvo ilgas (praleista labai), dviejų aukštų; apatinis buvo netinkuotas (orig. nebuvotinkotas!) ir rodė tamstas raudonas plytelės (orig. ir paliktas tam siai raudonų plytelių), dar labiau pajodusias nuo nepalankių oro permainų (mano pabr. V. J.; orig.: nuo arsių oro atmainų) ir šiaip jau gana purvinas... (V t., 8 p.).

Kai kurie pacituoto teksto atitaisytį netikslumai iš pažiūros atrodo visai nereikšmingi: nesvarbus žodis pridėtas, toks pat praleistas, ten jie sukeisti vietomis ir t. t. Bet ar tie netikslumai ir pakeitimai turi kokį nors pateisinti? Ar Gogolis, jeigu būtų rašęs lietuviškai, juos būtų padares? Jau mës minėjome, ka rodo išlikę Gogolio tekstu rankraščiai — kad jis kiekvieną frazę kurdamas, ją yra apgalvojęs ir keltes po keletą kartų, atrinkęs jai reikalagiausius ir tik toje vietoje tinkamus žodžius.

Vertėjui padarius mūsų nurodytus pakeitimimus, pasikeitė originalo ritmas ir intonacijos: patikslinant vertėjo žodis „visiškai“ patikslina dalyka, kuris Gogoliui visai nerūpl, nes protokolišką tikslumą Gogolis visur atjaučia kaip pliką prozą, kenkiančią originalo tipiškumui, o tuo pačiu ir meniškumui, ir Gogolis visur to vengia: praleistas žodis „labai“ nori iškelti aplinkybę, kuri Gogoliui atrodo reikalinga, kaip pabrėžianti tai patį tikrovės reiškinio tipiškumą (t. y. tai patį meniškumą). Originalė ir vertime specialiai pabrėžiau ir vertėjo nerūpestingai pertelktus žodžius, paželdžiančius pagrindinę Gogolio stiliaus savybę — jo pašaipa ir ironija, be kurų Gogolio nepažinsi, kaip nepažinsi žmogaus be jo akių spalvos. Fraze „nepalankios oro sąlygos“ visiškai taip pačiais žodžiais galima pasakyti ir rusiškai, tačiau Gogolis samongai parenka visiškai kitus žodžius. „Nepalankios oro sąlygos“ Gogolio kontekste yra plika ir šlurkštai proza: „licheji pogodnyje peremeny“ yra gogoliška poezija. Gogolis nemėgo prozos ir raše poetiškai; juk jis ir savo „Mirusias sielas“ nepavadino nei apysaka, nei romanu, o „poema“. Tad jokiui būdu Gogolio negalima versti proza, išprasta kitiems autoriams.

Таким образом одевшиесь, покатил он в собственном экипаже по бесконечно широким улицам, озаренным тощим освещением из кое-где мелькающих окон.

Lietuviškai:

Taip išsirengęs savo vežime leidosi plačiomis (pral.: „begaliniai“) gatvėmis, apšviestomis kur-ne-kur švyksančių langų. (V t., 14 p.).

Neįžvelgiama gogoliška „smulkmena“, už kurios slypi savotiška „gyvenimo siela“, ištisas gyvenimo reiškinį kompleksas, kurio vertėjas taip ir nepastebėjo: Gogolio „tokiu būdu apsirengęs“ (o ne taip išsirengęs) — reiškia, kad Cileikovas labai rūpestingai rengesi net dvi valandas, ir kaip tas apsi-

rengimas vyko ir ką jis apsirengė („fraką su žiežirba”), ir kaip besirengdamas elgėsi su tarnu ir dar eilę kitų smulkmenų — viską ironiškai pasako šie du žodžiai, kurie apvalnikuoja visą poetiškai-pašaipingą ironiją, taip gražiai sukaupę šitame Cičikovo charakteristikos valz.

O ką sako vertėjo „taip išsirengės?” Sitoje frazėje jokios pašalpos ir ironijos nebeliko. Tai tik abejingas konstatavimas skaitytojui gerai žinomo faktu — ir daugiau nieko. Ji lyg ir pabrėžia tam tikrą Cičikovo lengvapėdiškumą, bet tai tik maža dalelytė to, ką Gogolis norėjo pasakyti apie savo herojų. Iš esmės Cičikovas analitol nebuvu koks eilinis ir bloznas dabita-pliuškis, jis buvo tik apskrus ir gudrus savo sferoje žmogus ir puikiai mokėjo išnaudoti joje viską, kas galėjo būti jam pelninga, tame tarpe ir apsirengimą.

Kartais vertėjas, nesuvokdamas poetiškos Gogolio pašalpos ir ironijos, imdamas Gogoli prožška-tiesiogline prasme, prieina prie neįtikinamų dalykų:

Вошедши в зал, Чичиков должен был на минуту зажмурить глаза, потому что блеск от свечей, ламп и дамских платьев был страшный.

Lietuviškai:

Įėjés į salę Cičikovas valandėlę turėjo užsimerkti, nes žvakią, lempą ir poniu sukneliu žéréjimas buvo tiesiog(!) (vertėjo pridėta) balsus. (V. t., 19 p.).

Be reikalo vertėjo pridėtas originale nesamas žodis „tiesiog” sutelkia visai frazel tikimybės pobūdį ir tuo būdu skaitojo verčiamas patikėti, kad Cičikovui pas gubernatorių tikrai pasidaré baisu nuo daugybės šviesų žéréjimo.

Panaši tikrovinė priešginybė jaučiama ir šioje frazėje:

Все разговоры совершенно прекратились, как случается всегда, когда наконец предаются занятию дельному.

Lietuviškai:

„Visos kalbos nutrūko visiškai, kaip visada (praleista: „atsitinka”), kada žmonės imasi rimto darbo”. (V. t., 19 p.).

Iš originalo žodžių: „spredaotys”, „zannya», „del'nomu» kyšote kyšo pikta, pašaipinga Gogolio ironija, taikoma dykūnams — dvarininkams ir valdininkams, tuo tarpu vertime ši visa meniška-kūrybinė Gogollo dvasia nuskrenda kažkur į dausas, o žemėje lieka proziška šaltas ir bejausmis teigimas: „kada žmonės imasi rimto darbo, visos kalbos...” ir t. t.

Be stilistinių ydų, „Mirusių sielų” vertime pasitaiko ir prasminių netikslumų, kurių vieną kitą žemlau nurodome:

«Соблазнительная сцена» verčiama „gundanti scena”, reikia „papiktinanti scena”; „kanifasinės kelnės” — turėtų buti „dryžuotos kelnės” (V. t., 7 p.).

Rusų „polovoj” lietuviškai nebus „vaikėzas”, nes tas lietuviškas žodis turi savo aiškią ir specifinę prasmę: nesubrendęs, neužaugęs, nerimtas jaunuolis, ir ta prasmė visuomet peikiama, niekinama. Žodis „polovoj” yra atsiradęs iš žodžio „pol”, t. y. grindys ir reiškia žmogų, kuris grindimis (po kambarius) daug vaikšto, laksto. Jokios niekinamos prasmės čia nėra. Tai paprastas traktleriaus tarno pavadinimas.

Zodis „otkupščik” netiksliai verčiamas „valdinų naudmenų nuomotoju”, kas atrodo tiesiog neaišku, apie ką čia kalbama. Iš tikrujų, tai yra valdžios mokesčių bei rinkliaivų nuomotojas. Tai yra visiems gerai suprantami žodžiai ir nebuvo jokio reikalo juos keisti „naudmenimis”.

Zodį „ugodja” vertėjas verčia tuo pačiu lietuviškuoju „naudmenys”. Panaudotame kontekste ir čia darosi neaišku, ką reiškia lietuviškai gauti miestelį „su naudmenimis”. Bet viskas tuo išaiškėja ir labai gerai žinomas žodžiai: laukai, miškai ir vandenys.

Pavyzdžių skalčių būtų galima dauginti. Jie rodytų patį — kad vertėjas dažnai nestaike pagrindinių ir svarbių vertimo dėsnų. Netobulas vertimo pavyzdys mums aiškiai rodo, kad labai dažnai tikslus, galima sakyti, žodis žodin vertimas yra galimas, o tais retesniais atvejais, kai jis negalimas, tai nesunkiai pasiekiamas, parinkus atitinkamus verčiamosios kalbos pakaitalus, atliekančius tiksliai tas pačias funkcijas, kaip ir originalė.

Kaip jau sakiau, šios kelios pastabos nenusako viso vertėjo darbo (jo yra gero), visai neličia Gogolio dramaturgijos vertimų, bet atkreipia dėmesį į trūkumus vertimų darbe (pirmausia Gogolio kūrių vertimų), kad į grožinės literatūros vertimus būtų žiūrima kaip į labai svarbų kūrybos darbą.